

МІСЦЕ І РОЛЬ НЕДІЛЬНИХ ШКІЛ ТА ФАКУЛЬТАТИВНОГО НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ ЕТНОМЕНШИН УКРАЇНИ (1991 – 2011 РР.)

Розглядається місце і роль недільних шкіл та факультативного навчання в системі освіти етноменшин України. З'ясовувались політичні обставини та організаційні особливості відродження цих нових форм освіти, реконструйований регіональний спектр їх діяльності. Виявлені чинники що стримували розвиток цих форм (економічні, організаційні, фінансові).

Ключові слова: *освіта, школа, факультатив, навчання.*

У 1990 – 2000 – і роки в Україні практично відбувалося лиш становлення такої форми навчання як недільна школа. Вона була ефективним інструментом збереження і розвитку, передовсім мови, культури, накопичення знань про країну походження. Крім цього, як свідчив досвід багатьох полі етнічних країн світу, недільна школа – це своєрідна лабораторія формування системи толерантних стосунків у міжетнічній взаємодії. Це здійснювалося у контексті навчання іншим мовам, іншим культурам, залучаючи до таких шкіл представників не лише одного етносу, але й інших спільнот. Недільні школи створювалися як при національно-культурних товариствах, так і при державних ЗОШ. Відвідування недільних шкіл не обмежувалось віковим цензом.

Фінансування здійснювалось головним чином за рахунок коштів засновників (громадських організацій, громадських фондів, культурно-освітніх організацій) та з державного і місцевого бюджетів. Частина недільних шкіл фінансувалась релігійними організаціями. Таких шкіл з вивчення польської мови було три у Івано-Франківській області. Були вони і в інших областях.

Навчально-методичне забезпечення недільних шкіл здійснювалися за сприянням місцевих органів управління освітою, національно-культурних та просвітницьких організацій та об'єднань.

Після закінчення недільної школи учні або слухачі отримували документ довільного зразка: свідоцтво, табель успішності, довідку. Водночас документів після закінчення недільних шкіл не передбачалось нормативними актами. Недільні школи працювали на основі Положення про недільну школу [1, с.422] Задовлення освітніх потреб на місцевому рівні великою мірою гальмувалося, також відсутністю офіційного схваленого положення про недільну школу, яке б мало характер нормативно-правового акту.

Мало місце, коли окремі директори загальноосвітніх шкіл протидіяли утворенню недільних шкіл, вимагали орендної плати за надання приміщення для занять, заявляли про тимчасовість і рекомендаційний характер „Типового положення про недільні школи” 1992 р. і втрату ним юридичної сили. На міжнародній конференції з проблем юридичного захисту прав ромів, що відбулася 1999 р. в Ужгороді, повідомлялося про закриття в Ізмаїлі Одеської області першої в Україні недільної школи для ромських дітей у зв'язку з передачею цього приміщення ДАІ [2, с.388].

Їх функціонування позитивно сприймається і дітьми, і їхніми батьками, і працівниками органів державної влади. У цих школах не лише вивчалася рідна мова, але й відбувався важливий процес усвідомлення дітьми своєї належності до етнонаціональної спільноти. Учні знайоми-

лися з особливостями традицій і культурних надбань свого народу, брали участь у роботі фольклорних гуртків, ставали учасниками аматорських колективів. Та, незважаючи на наявність значної кількості хороших приладів роботи недільних шкіл у різних регіонах України, їхній потенціал у вивченні національної мови, культури, традицій та релігії реалізувалась не певною мірою. Причини полягала у тому, що згідно з чинним законодавством, право створювати та фінансувати недільні школи мали винятково органи місцевого самоврядування. Усе цілком логічно: громада на місцях має вирішувати – потрібні такі школи чи ні. І там, де діяли авторитетні громадські організації, недільні школи створені, працювали і навіть передавали свій досвід іншим.

До вирішення проблеми організації роботи недільних шкіл долучалося Міністерство освіти і науки України, зокрема відділ мовної політики та освіти, який на початку 2003 р. запропонував створити центр освіти національних меншин з філіями на місцях. Пропозиція Міносвіти знайшла втілення у Типовому положенні про культурно-освітній центр національно-культурних меншин з філіями на місцях. Пропозиція Міносвіти знайшла втілення у Типовому положенні про культурно-освітній центр національно-культурних меншин України, зміст якого продемонстрував нежиттєздатність задуманого та здобув цілком справедливую й досить різку критику з боку громадських організацій національно-культурного спрямування [3,с.23].

Вони ставали осередками освіти, створювали ініціативи центрів культури та релігійних громад у місцях компактного проживання німців. Наприклад, у Кіровограді така школа забезпечувала вивчення німецької мови як німцями, так і іншими особами, що бажають опанувати. Серед викладачів школи – працівник Кіровоградського педінституту, філолог Мейер. Заняття проводилися двічі на тиждень і знайомили учнів не тільки мовою, а й з культурою, національними традиціями німців [4,с.4].

На 1993 р. в Україні у дев'яти містах працювало 14 недільних шкіл. У них навчалось близько 2,6 тис. слухачів [5,с.28]. У 1996 р.

працювало близько 60 шкіл. У них навчалось близько семи тисяч дітей [6,с.3]. В 2003 р. працювало 133 недільних школи, в яких навчалось 4,5 тис. учнів [7,с.163]. У 2005 р. в Україні вже діяло 156 недільних шкіл, в яких навчалось близько 5 тис. учнів [8,с.125].

В зонах компактного проживання греків відкрилися недільні школи для представників старших поколінь. Ці школи відвідували представники й інших етносів, що сприяло підвищенню інтересу до грецької мови серед широкого загалу та відродження традицій еллінізму на українських теренах.

Недільні школи з вивчення болгарської мови працювали в АР Крим, Одесі, Ізмаїлі, Іллічівську, Бердянську, Дніпропетровську, Луганську. У 1994 р. на базі СШ № 26 Чернівців працювала польська недільна школа, у якій у шести групах вивчало рідну мову 70 учнів. У діючій при СШ №7 німецькій недільній школі навчалась 121 дитина [9,с.245].

У 1995 р. працювало 65 недільних єврейських шкіл [10,с.218]. У 1997 р. працювало три недільні болгарські школи, де навчалось 62 учнів [11,с.59]. У 1997 р. в АР Крим освітні потреби етносів задовольнялись в 21 недільній школі, де вивчалися вірменська, грецька, болгарська, єврейська, караїмська, кримчацька, німецька і чеська мови [12,с.22]. Протягом 1992 – 1999 рр. кількість недільних єврейських шкіл зросла з 33 до 43 [13,с.27]. У 1999 р. у Києві працювала перша за часів незалежності України недільна школа на ідиш, а також клуб любителів рідної мови „Маме-лошн”. У 1997 – 1998 навчальному році в Криму працювало 14 недільних шкіл, де вивчалася вірменська, грецька, болгарська, єврейська, караїмська, кримчацька, німецька, чеська мови [14,с.113].

Недільна школа села Кирилівка Володарського району Миколаївської області розміщувалася в кімнаті сільського клубу. років. У школі працювали дві групи: старша і молодша, учні віком від 7 до 40. Заняття проводилося у п'ятницю, суботу, неділю. Директором школи працювала Л.Герман. Новогрецьку мову викладав А.Ціцірінгос [15,с.31].

При культурно-освітніх товариств етноменшин Волинської області діяло 4 недільні школи з вивчення рідної мови, де навчалося 131 дитина, зокрема при Товаристві єврейської культури 33 дітей, при Товаристві польської культури імені Єви Фелінської – 46, при Товаристві польської культури імені Тадеуша Костюшка – 31, при Товаристві німців Волині „Відродження” – 21.

У 2002 – 2003 навчальному році в Херсонській області працювало три недільні школи з вивчення мов етноменшин: грецька, де працювала різновікова група (20 чол.), польська (12 чол.), німецька (30 чол.). Утримувались школи з різних джерел. Грецька за кошти федерації грецьких товариств, польська – обласного товариства „Полонія”; німецька – була самоокупною (викладання велося студентами – волонтерами держуніверситету [16,с.22].

У 2003 р. в Одеській області вісім недільних шкіл при національно-культурних товариств: дві болгарські, дві молдовські, грецька, єврейська, німецька та польська. У Полтавській області у недільних школах вивчали російську мову (12 учнів), німецьку (63 учні), єврейську (20 учнів). Полтавська недільна школа фінансувалася з місцевого бюджету. У Тернопільській області діяло три школи: дві польські і німецька. У Харківській області працювало три недільні школи з вивчення азербайджанської мови, в яких навчаються 214 учнів, 2 – з вивчення вірменської мови (44 учнів), по одній – з вивчення новогрецької (28 учнів), польської

(105 учнів), німецької (14 учнів), корейської (12 учнів), татарської (15 учнів), грузинської мови (12 учнів). У містах Антрациті, Красному Лучі, Луганську функціонували недільні школи: вірменська, польська, грузинська, німецька.

У 2003 р. на Волині при культурно-освітніх товариствах етнічних меншин області діяло 4 недільні школи з вивченням рідної мови, у яких навчалося 131 дітей, зокрема: при Товаристві єврейської культури (33); Товаристві польської культури ім. Тадеуша Костюшка (31); Товаристві німців Волині „Відродження” (21). У Криму при національно-культурних товариствах діяло 4 недільні школи, де вивчалася вірменська, болгарська, грецька, єврейська, караїмська, кримчацька, німецька, чеська та інші мови. У Запорізькій області у недільних школах навчалося 277 слухачів. З них в: Литовській школі – 15 (Запоріжжя); Єврейській „Кідма” – 45 (Запоріжжя); Польській – 15 (Запоріжжя); Болгарській – 50 (Бердянськ); Німецькій – 15 (Бердянськ); Єврейській – 20 (Бердянськ); Татарській – 20 (Мелітополь); Болгарській – 13 (Мелітополь); Чеській – 19 (Мелітополь); Німецькій – 25 (Мелітополь); Болгарській – 10 (сmt. Якимівка). Освітні потреби азербайджанців України задовольняло вісім недільних шкіл (у Харківській, Дніпропетровській, Сумській, Миколаївській, Запорізькій областях та у м. Києві) [17,с.87].

Нижченаведена таблиця засвідчує значну наявність (на тлі інших регіонів) чисельності недільних шкіл[18,с.87].

Недільні школи національних меншин Закарпаття

	<i>Назва закладу, місце розташування</i>	<i>Кількість учнів</i>
А	Єврейські недільні школи	
	Ужгород, „Галі”	46
	Мукачево	11
	Хуст	26
Б	Польська недільна школа (Ужгород)	126
В	Вірменська недільна школа (Ужгород)	90
Г	Римські недільні школи	
	Ужгород	56
	с. Концово Ужгородського району	43
	сmt. В. Березний	27
Усього шкіл 8		

У 2005 р. у Донецькій області працювало 15 недільних шкіл, у тому числі: сім грецьких, три єврейських, вірменська, татарська. Тут навчалася близько тисячі учнів [17, с. 87]. У 2009 р. у Миколаївській області функціонувало 13 недільних шкіл: німецька, вірменська, єврейська, корейська, грецька, грузинська, чеська, турецька, польська, болгарська, курдська, арабська, азербайджанська, де вивчалися рідна і українська мови, культура і традиції свого і українського народів [19, с.9].

У досліджувані роки розвивалося факультативне навчання, факультативи відкривалися і діяли при школах, національно-культурних товариствах. Факультативно вивчалися такі мови: кримськотатарська, угорська, польська, румунська, турецька, єврейська, болгарська, гагаузька, новогрецька, словацька, чеська, німецька.

У 1991 р. в Криму у 196 школах працювало 476 факультативних груп з вивчення кримськотатарської мови [20, с.3]. Новогрецька мова вивчалася у 19 факультативних групах. У двох школах Донецька вона вивчалася як рідна [21, с.37]. В 1992 р. у школах України працювало 162 факультативні групи по вивченню болгарської мови. Навчалася 2,7 тис. учнів. Лише в Болградському районі на Одещині болгарську мову з другого класу вивчало 390 дітей (чотири загальноосвітні школи). У 10 селах району рідну мову засвоювали факультативно 697 учнів [22, с.17].

В 1992 р. почав спостерігатися перехід від факультативного вивчення рідної мови до введення її як навчального предмета, створення класів і шкіл. В 503 школах велося факультативне навчання (20203 учнів [23, с.86]. Працювало 1400 груп (120 тис. учнів): у тому числі з вивчення болгарської (165 груп), кримськотатарської (340), єврейської (38), польської (90), новогрецької (27), румунської (12), словацької (7), чеської (4) [24, с.67]. В Україні працювало 162 факультативні групи по вивченню болгарської мови (2,7 тис. учнів) [25, с.217].

В 1992 р. Міністерство освіти України розробило систему заходів по

задоволенню освітніх потреб кримських татар у місцях їх компактного проживання. У Криму у 1991 – 1992 навчальному році працювало 450 факультативних груп по вивченню рідної мови, якими охоплено понад 5 тис. учнів [26, с.193].

У 1993 – 1994 навчальному році в 11 областях України у 88 школах працювало 228 факультативних груп, в яких 3409 учнів вивчали рідну мову [27, с.91]. У 1995 р. у школах Вінницької, Житомирської, Львівської, Одеської, Черкаської областей та Києві функціонувало 12 навчальних єврейських груп [28, с.33]. У 2003 р. в м. Дубно на Рівненщині працював гурток з вивчення польської мови з програмою 14 годин на тиждень. Створено 2 вікові групи дітей (від 22 до 34 учнів). Чеське товариство „Стромовка” об'єднало в гуртку з вивчення чеської мови 18 дітей. Заняття відбувалися в приватному будинку.

На початку 1990-х років у тих населених пунктах Закарпаття, де компактно проживали словаки, і не було умов для відкриття шкіл або класів, діти вивчали словацьку мову факультативно. На 1993 р. в Україні працювало 891 факультатив, де 12,3 тис. учнів вивчали мови етноменшин [29, с.170]. В Україні у 1995 р. працювало 49 факультативів, де болгарську мову вивчало близько 1 тис. 589 учнів, мову як предмет – 7 тис. 746 учнів [30, с.4]. У 2005 р. у Запоріжжі діяло 47 факультативних шкільних груп з вивчення болгарської мови [31, с.105].

Таким чином, розвиток нових форм задоволення освітніх потреб етносів України, якими були недільні школи і факультативи, мало на меті охоплення якомога ширшого кола представників етносів у здобутті їх відповідних знань, скажімо, з мови, історії, літератури тощо. Протягом досліджуваних років набувався перший досвід їх функціонування, до цього долучалися як громадські організації, так і місцеві органи влади.

Список використаних джерел та літератури:

1. Рябошапка Л. Правове становище національних меншин в Україні (1917 - 2000) / Львівський національний ун – т ім. Івана Франка. Л.: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001 – С. 422.
2. Лойко Л.І. Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність: Монографія, - К.: ПЦ «Фаліант» 2005 – С. 388–389.

3. Мунтянов В. Відродження німецької традиції у Кіровограді //Deutscher Kanal. – 1996. – №10.
4. Науменко Г.Г. На фундаменті глобальної освіти /Г.Г. Науменко //Відродження. – 1993. – №10. – С. 4–5.
5. ЦДАВО. – Ф.5252. – Оп. 1. – Спр. 78. – Арк. 28.
6. Національна структура населення в Україні //http://www.poluchi
7. ЦДАВО. – Ф.5252. – Оп. 5. – Спр. 10. – Арк.163.
8. Пірен М.І. Вказана праця. – С.125.
9. ЦДАВО. – Ф.5252. – Оп. 1. – Спр.28. – Арк. 245.
10. Горовский Ф.Я., Хонигеман Я.С., Найман А.Я., Елисаветский С.Я. // Евреи Украины (краткий очерк истории). – К., 1995. – С. 218.
11. ЦДАВО. – Ф.5252. – Оп. 1. – Спр. 96. – Арк. 59.
12. Каврайский В.Ю. Образования в Крыму: своеобразие, тенденции, перспективы // Відродження.Часопис. 1997. - № 2 – С. 22.
13. Єврейська освіта в Україні: проблеми, тенденції, розвиток //Відродження. Часопис. – 1999. – №6. – С. 27–32.
14. ДААРК. – Ф.Р.4973. – Оп.1. – Спр.472. – Арк.113.
15. Алексеева Н. Ликбез в Кирилловке //Эллины Украины. – 2000. – №3-4.
16. Пилипенко Т.І. Реалізація освітніх потреб представників національних меншин в Україні: стан, проблеми, перспективи / Т.І. Пилипенко // Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду. – К.: Укр. незалежний центр політичних досліджень, 2004. – 103 с.
17. Міжнародні відносини в Україні: стан, тенденції, перспективи / Р. Ш. Чілачава, Т.І. Пилипенко (упоряд); Р.Ш. Чілачава (ред.). – К., 2004, – С.87, 70, 125.
18. Там само – С.87.
19. Этнические сообщества Украины: история, современность, будущее: сб. статей. – К., 2007. – С. 9
20. На Миколаївщині вперше прийнято обласну програму щодо розвитку національних меншин //http:www.oga.mk
21. ЦДАВО Укр. – Ф. 2. – Оп. 15. – Спр. 2525. – Арк. 37.
22. ЦДАВО Укр. – Ф.5252. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 17.
23. ЦДАВО Укр. – Ф. 2. – Оп. 15. – Спр. 3026. – Арк. 86.
24. ЦДАВО Укр. – Ф.5252. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 67.
25. Там само. – Арк. 217.
26. ЦДАВО Укр. – Ф.5252. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 193.
27. ЦДАВО Укр. – Ф. 2. – Оп. 15. – Спр. 3028. – Арк. 91.
28. ЦДАВО Укр. – Ф.5252. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 33.
29. ЦДАВО Укр. – Ф.5252. – Оп. 1. – Спр. 49. – Арк. 170.
30. Науменко Г.Г. На фундаменті глобальної освіти / Г.Г.Науменко // Відродження. – 1993. – №10. – С.5 (С. 4–5.)
31. ЦДАВО Укр. – Ф.5252. – Оп. 1. – Спр. 42. – Арк. 105.
32. Білик Б.І. Етнокультурологія: навч. посібник /Б.І.Білик. – К.: ДАКККіМ, 2005. – С. 126.

M.M. ZERKAL

A PLACE AND ROLE OF SUNDAY-SCHOOLS AND OPTIONAL STUDIES IS IN THE SYSTEM OF FORMATION OF ETNOMENSHIN UKRAINE (1991 – 2011)

A place and role of Sunday-schools and optional studies are examined in the system of formation of etnomenshin of Ukraine. Political circumstances and organizational features of revival of these new forms of education, reconstructed regional spectrum of their activity, turned out. Educated factors that restrained development of these forms (economic, organizational, financial)

Key words: education, school, optional class, studies

Н.Н. ЗЕРКАЛЬ

**МЕСТО И РОЛЬ ВОСКРЕСНЫХ ШКОЛ И ФАКУЛЬТАТИВНОГО
ОБУЧЕНИЯ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ ЭТНОМЕНЬШИН
УКРАИНЫ (1991-2011 ГГ.)**

Рассматривается место и роль воскресных школ и факультативного обучения в системе образования этноменьшин Украины. Выяснены политические условия и организационные особенности возрождения этих новых форм образования, реконструировано региональный спектр их деятельности. Выявлены обстоятельства, которые сдерживали развитие этих форм (экономические, организационные, финансовые).

Ключевые слова: образование, школа, факультатив, обучение.